

KS. JAN PIETRZYKOWSKI SDB

Instytut Historii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ORCID: 0000-0001-5414-3902

DUSZPASTERSKA I SZKOLNO- -WYCHOWAWCZA PRACA SALEZJANÓW NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 1945–2017

WPROWADZENIE

Po II wojnie światowej państwo polskie zaczęło funkcjonować w nowym ustroju politycznym i zmienionych granicach, narzuconych przez zwycięskie mocarstwa na konferencjach pokojowych w Teheranie (28 listopada – 1 grudnia 1943 r.), Jałcie (4–11 lutego 1945 r.) i Poczdamie (17 lipca – 2 sierpnia 1945 r.). Związek Sowiecki przywłaszczył sobie tereny Rzeczypospolitej na wschód od tzw. linii Curzona, a Polsce przydzielono ziemie nad Odrą, Nysą Łużycką, Bałtykiem oraz Warmię i Mazury, łącznie określane mianem Ziemi Zachodnich i Północnych, Ziemi Zachodnich lub tzw. Ziemi Odzyskanych. Na opanowanych przez Armię Czerwoną terenach ustanowiono zarząd w postaci sowieckich komendantur wojskowych. Działały na nich również agendy i formacje Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD) ZSRS. Później powołano także administrację polską, która do 1946 r. funkcjonowała równoległe z organami sowieckimi. Jako pierwsze na nowo przyłączonych ziemiach, dekretem z 30 marca 1945 r., utworzono województwo gdańskie. W tym czasie pełnomocnikiem na okręg administracyjny Dolnego Śląska został Stanisław Piaskowski, który – po utworzeniu decyzją Rady Ministrów z 29 maja 1946 r. województwa wrocławskiego – został w nim pierwszym wojewodą. Ludność niemiecka opuściła Dolny Śląsk lub została wysiedlona na mocy postanowień konferencji poczdamskiej. W jej miejsce, wkrótce po przesunięciu się

frontu na zachód, napłynęli osadnicy polscy. Przymusową migracją kierował Państwowy Urząd Repatriacyjny (1944–1951), powołany na mocy dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 7 października 1944 r. Od listopada 1945 r. do stycznia roku 1949 integracją nowo przyłączonych ziem z resztą kraju zajmowało się Ministerstwo Ziem Odzyskanych¹.

Kościół katolicki dość wcześnie i skutecznie przystąpił do organizowania swoich struktur na tych obszarach i objęcia opieką duszpasterską zarówno autochtonów, jak i ludności napływowej. Podczas Konferencji Episkopatu Polski na Jasnej Górze w Częstochowie 26 i 27 czerwca 1945 r. biskupi wystosowali pismo do papieża Piusa XII, w którym prosili o wytyczne w sprawie organizowania życia religijnego na nowo nabytych terenach. Nadal jest aktualne retoryczne pytanie: dlaczego na odpowiedź musieli czekać aż półtora roku? Jednak Kościół katolicki w Polsce nie przespał tego okresu. 20 lipca 1945 r. do Poznania wrócił z zagranicy prymas Polski kard. August Hlond, który 8 lipca otrzymał od Stolicy Apostolskiej nadzwyczajne pełnomocnictwa papieskie na całe terytorium Polski. Wkrótce ustanowił on pięć administratur apostolskich – w Gdańsku, Olsztynie, Gorzowie Wielkopolskim, Wrocławiu i Opolu – a dekretami z 15 sierpnia 1945 r. mianował ich administratorów apostolskich z uprawnieniami biskupów rezydencjalnych.

Pojawiły się także dodatkowe inicjatywy, pochodzące z różnych środowisk, dotyczące organizowania duszpasterstwa. Ksiądz Kazimierz Lagosz, jeden z pierwszych polskich osadników we Wrocławiu, 26 lipca 1945 r. zwołał w tym mieście zjazd duchowieństwa, zwany konferencją, na który przybyło 26 polskich księży, pracujących głównie na Dolnym Śląsku.

Powojenne dzieje Kościoła na tym obszarze mają dość bogatą literaturę. Dla przykładu wypada podać kilka znanych opracowań: bp. Wincentego Urbana², ks. Józefa Swastka³, Kazimiery Jaworskiej⁴, ks. Józefa Mandziuka⁵ oraz Rafała Łatki i Filipa Musiała⁶. Dużo cennych informacji zawierają prace zbiorowe wydane m.in. pod redakcją ks. Jana Kruciny⁷ czy Stanisława A. Bogaczewicza i Sylwii Krzyżanowskiej⁸. Jeśli chodzi

¹ Zob. H. Rybicki, *Powstanie i działalność władzy ludowej na zachodnich i północnych obszarach Polski 1945–1949*, Poznań–Słupsk 1976, s. 230; A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r.*, Warszawa 1985, s. 302–303; H. Kołodziejek, *Przeniesienie prawa polskiego na Ziemię Zachodnie i Północne w roku 1945*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1986, t. 1 (30), nr 2, s. 15–22; A. Hanich, *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945–1946*, Opole 2008, s. 77, 123; J. Hytrek-Hryciuk, „Tu Ruski jest szefem”. *Działalność tymczasowej administracji na Dolnym Śląsku*, „Slezký Sborník” 2011, t. 109, s. 105–109.

² W. Urban, *Archidiecezja wrocławska w latach 1945–1965*, „Nasza Przeszłość” 1965, t. 22, s. 10–68.

³ J. Swastek, *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1995*, Wrocław 1998.

⁴ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974*, Legnica 2009.

⁵ J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 4: *Czasy najnowsze: archidiecezja wrocławska*, cz. 1: 1945–1956, Warszawa 2013.

⁶ R. Łatka, F. Musiał, „Dialog należy kontynuować...”. *Rozmowy operacyjne Służby Bezpieczeństwa z ks. Henrykiem Gulbinowiczem 1969–1985. Studium przypadku*, Warszawa 2020.

⁷ *Ćwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej*, red. J. Krucina, Wrocław 1971.

⁸ *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004.

o historię zakonów i zgromadzeń zakonnych, dzięki publikacjom ks. Antoniego Kielbasy SDS najlepiej znani są salwatorianie (Towarzystwo Boskiego Zbawiciela)⁹. Natomiast nie ma jeszcze syntetycznych opracowań poświęconych działalności Towarzystwa Salezjańskiego na Dolnym Śląsku. Region ten, w porównaniu z innymi obszarami Ziemi Zachodnich i Północnych, jak Pomorze Zachodnie, Pomorze Środkowe czy Warmia i Mazury, nie cieszył się należnym mu zainteresowaniem badaczy dziejów salezjańskich. Monografii doczekały się tylko niektóre domy zakonne, np. Twardogóra (z okazji koronacji cudownej figury)¹⁰, Środa Śląska¹¹, Lubin¹² oraz Wrocław św. Michała¹³. Obecność salezjanów na omawianym obszarze była przedstawiana w pracach obejmujących cały kraj, autorstwa m.in. ks. Waldemara Żurka SDB¹⁴, ks. Jana Krawca SDB¹⁵ i ks. Jana Pietrzykowskiego SDB¹⁶.

Dlatego celem niniejszego artykułu jest całościowa prezentacja obecności Towarzystwa Salezjańskiego na Dolnym Śląsku, od pierwszej placówki zorganizowanej w 1945 r. w Twardogórze do likwidacji gimnazjów we Wrocławiu i Lubinie w roku 2017. Geograficzny zasięg niniejszej pracy obejmuje terytorium, które początkowo wchodziło w skład administracji apostolskiej Dolnego Śląska, bez trzech dekanatów z ordynariatu gorzowskiego, przyłączonych do archidiecezji wrocławskiej w 1972 r. i bez uwzględnienia kolejnych zmian granic diecezji polskich w latach 1992 i 2004¹⁷.

Działalność salezjanów przyjmowała różne formy: przejmowanie parafii do obsługi, remont zdewastowanych kościołów i budowanie nowych, a także organizowanie i prowadzenie szkół różnego typu oraz burs. Opracowując materiał, autor posłużył się

⁹ A. Kielbasa, *Salwatorianie na ziemiach zachodnich i północnych 1945–1970*, Rzym 1970; *Dom zakonne Salwatorianów w Bagnie*, red. *idem*, Rzym–Kraków 1981; *idem*, *Trzebnica. Miasto – Klasztor – Kościół – św. Jadwiga Śląska*, Trzebnica 2007.

¹⁰ J. Kawalec, *Sanktuarium Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Twardogórze*, Twardogóra 1995.

¹¹ A. Wiśniewski, *Salezjanie w Środzie Śląskiej w latach 1950–2007*, Środa Śląska 2007.

¹² *Idem*, *Salezjańskie duszpasterstwo parafialne w dekanacie lubińskim w latach 1945–1974*, Środa Śląska 2011.

¹³ *Od benedyktynów i premonstratensów do salezjanów. Dzieje Kościoła i parafii św. Michała Archaniola na wrocławskim Olbinie*, red. M.L. Wójcik, Wrocław–Borowianka 2018.

¹⁴ W. Żurek, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900–1963. Rozwój i organizacja*, Lublin 1996.

¹⁵ J. Krawiec, *Powstanie Towarzystwa św. Franciszka Salezego oraz jego organizacja i działalność na ziemiach polskich*, Kraków 2004.

¹⁶ J. Pietrzykowski, *Salezjanie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007.

¹⁷ Zob. Kopia dekretu Św. Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościoła, nr prot. 41167/1945 [w:] „Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kardynała Augusta Hlonda prymasa Polski 1881–1948” (dalej AH), t. 6, cz. 15, zebrał ks. S. Kosiński SDB, Łąd nad Wartą 1975, s. 37–39 (mps w zbiorach Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej); W. Urban, *Dobrze wypełnione zadanie. W XXX-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski*, „W Drodze” 1974, R. 2, nr 7, s. 5; S. Wilk, *Il cardinale August Hlond organizzatore della vita ecclesiastica in Polonia* [w:] *Il cardinale August J. Hlond, primate di Polonia (1881–1948). Note sul suo operato apostolico*, red. S. Zimniak, Roma 1999, s. 81; R. Włodowski, *Problem osadnictwa w świetle dokumentów Piusa XII i polskiej hierarchii kościelnej (1945–1948)* [w:] *Osadnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim. Mity i rzeczywistość*, red. K. Kozłowski, cz. 2, Szczecin 2003, s. 113–114; J. Pietrzak, *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 1, Poznań 2009, s. 41–44; J. Pater, *Ksiądz infułat dr Karol Milik jako rządcą archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1951*, Wrocław 2012, s. 42–44.

metodą analityczno-syntetyczną. Ujęcie chronologiczne zastosowano przy relacjonowaniu powstawania lub likwidowania poszczególnych placówek lub dzieł salezjańskich. Tematyka artykułu została przedstawiona w pięciu częściach, w układzie problemowym.

STAN INSPEKTORII ŚW. JACKA Z SIEDZIBĄ W KRAKOWIE

Od 1933 r. Towarzystwo św. Franciszka Salezego (Towarzystwo Salezjańskie, salezjanie) w Polsce było zorganizowane w dwóch inspektoriat (prowincjach): św. Stanisława Kostki z siedzibą w Warszawie (zwaną też inspektoriat warszawską lub północną) i św. Jacka (inspektoriat krakowska lub południowa). W okresie międzywojennym oraz podczas okupacji niemieckiej i sowieckiej salezjanie z inspektoriat krakowskiej mieli swoje placówki na terenie następujących archidiecezji i diecezji: krakowskiej, lwowskiej, poznańskiej, przemyskiej, kieleckiej, katowickiej, lubelskiej i częstochowskiej. Tradycyjne dzieła szkolno-wychowawcze dla młodzieży męskiej prowadzili w Oświęcimiu (szkoły zawodowe, średnie, internat), Krakowie (Salezjański Instytut Teologiczny, Schronisko ks. Aleksandra Lubomirskiego i szkoła zawodowa), Przemysłu (szkoła organistowska, internat i sierociniec), Kielcach (szkoła zawodowa z internatem), Lwowie (Fundacja im. Abrahamowiczów i Prywatne Męskie Gimnazjum), Częstochowie (sierociniec), Ostrzeszowie (gimnazjum z internatem), Daszawie k. Stryja (niższe seminarium duchowne), Pogrzebieniu k. Raciborza (niższe seminarium duchowne) oraz Marszałkach k. Kępna (studentat filozoficzny). Przy domach zakonnych w Poznaniu, Krakowie, Lublinie, Ostrzeszowie, Przemysłu i Lwowie istniały oratoria, tj. rodzaj świetlic środowiskowych, dla młodzieży męskiej. Przed II wojną światową do salezjanów należały 23 placówki z 305 współpracownikami i 25 nowicjuszami¹⁸.

Pierwotnie prowadzenie duszpasterstwa parafialnego przez księży z Towarzystwa Salezjańskiego traktowano jako pracę wyjątkową. Wynikało to z treści art. 10 Ustawy Towarzystwa św. Franciszka Salezego: „Parafie z zasady nie przyjmować...”. Dopiero w 1958 r., na Kapitułce Generalnej XVIII w Turynie, jeden z ośmiu tematów poświęcono parafiom i oratoriom¹⁹. Salezjanów w Polsce do podjęcia duszpasterstwa parafialnego skłaniały polityka władz PRL, warunki i potrzeby miejscowej ludności, wymagania biskupów diecezjalnych oraz związek pomiędzy tym rodzajem działalności i dziełem wychowawczym. Przełożeni zalecali organizowanie placówek duszpasterskich w dzielnicach miast zamieszkałych przez prosty lub ubogi lud, ale z możliwością utworzenia domu zakonnego i prowadzenia pracy z młodzieżą przynajmniej w oratorium, jak w Krakowie, Skawie k. Rabki i Lwowie. W okresie międzywojennym salezjanie tylko w Kielcach przyjęli zorganizowaną parafię z nowym kościołem i zapleczem. Pozostałe parafie – w Przemysłu-Zasaniu, Krakowie-Dębnikach, Daszawie, Częstochowie-Stradomiu i Skawie – tworzyli sami, łącznie z budową świątyń i domów zakonnych, będących zarazem plebaniami.

¹⁸ Zob. *Elenco Generale della Società di S. Francesco di Sales 1939*, Torino 1939; S. Wilk, *Sto lat apostołstwa salezjańskiego w Polsce (1898–1998)*, Lublin–Warszawa 1998, s. 20–21; J. Pietrzykowski, *Towarzystwo Salezjańskie w Polsce w warunkach okupacji 1939–1945*, Warszawa 2015, s. 14–20.

¹⁹ *Ustawy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Warszawa 1925, art. 10, s. 86; *XVIII Capitolo Generale della nostra Società*, „Atti del Capitolo Superiore della Società Salesiana” 1958, t. 49, nr 203, s. 44, 51.

Ponadto księża służyli okolicznym wiernym w odbudowanych świątyniach klasztornych w Oświęcimiu, Poznaniu, Lublinie i zbudowanym kościele rektoralnym we Lwowie na Łyczakowie. W niedalekiej przyszłości okazało się, że dzieła młodzieżowe prowadzone przez salezjanów przy własnych parafiach odznaczały się większą stabilnością i możliwością przetrwania w trudnych warunkach polityczno-społecznych²⁰ niż tradycyjne formy działalności.

Po II wojnie światowej odpadły i uległy likwidacji wszystkie placówki, które pozostały za wschodnią granicą Polski oraz sierociniec w Przemyślu. Ponadto obiekt w Pogrzebieniu przekazano Córkom Maryi Wspomożenia Wiernych (siostronom salezjankom) na nowicjat. Na przełomie lat 1945 i 1946 stan personalny inspektorii południowej przedstawiał się następująco: w domach zakonnych przebywało 163 współbraci – 97 księży, 27 kleryków i 39 koadiutorów. Ponadto przełożony oczekiwał na powrót 110 salezjanów, albowiem poza granicami kraju, u krewnych i w miejscach nieznanymi, znajdowało się jeszcze 58 księży, 34 kleryków i 18 koadiutorów²¹. W porównaniu z okresem poprzednim systematycznie wzrastała liczba parafii obsługiwanych przez księży z Towarzystwa Salezjańskiego. W 1946 r. podjęto duszpasterstwo ogólne w Pogrzebieniu i Białej Górnej k. Częstochowy. Później doszła obsługa parafii przy kaplicach i kościołach klasztornych erygowanych przez biskupów w Marszałkach (1950), Oświęcimiu (1952) i Lublinie (1979), a także wiejskie parafie powstałe przy kościołach i kaplicach filialnych znajdujących się w pobliżu salezjańskich domów zakonnych w Pychowicach k. Krakowa (1958), Kobyle k. Pogrzebienia (1978), Niewachlowie k. Kielc (1986) i Lipowicy k. Przemyśla (1986)²².

Obok obsługi parafii członkowie zgromadzenia kontynuowali działalność dydaktyczno-wychowawczą w Przemyślu-Zasaniu (dom dziecka do 1949 r.), Prusach k. Krakowa (Fundacja im. Józefa Michałowskiego), Krakowie (Fundacja), Kielcach (szkoły) i Częstochowie (dom dziecka). Reaktywowali tradycyjne posłannictwo młodzieżowe w Ostrzeszowie (Szkoła Ogólnokształcąca Stopnia Licealnego), Przemyślu-Zasaniu (Średnia Szkoła Organistowska) i Oświęcimiu (szkoły średnie i zawodowe). Nowe szkoły zorganizowano w Oświęcimiu-Zasolu (Średnia Szkoła Rzemiosł Budowlanych) i w Prusach k. Krakowa (Gimnazjum Ogrodnicze i Publiczna Średnia Szkoła Zawodowa). Wyremontowany klasztor pofranciszkański w Lublinie przeznaczono na bursę dla uczniów Liceum Biskupiego. Z drugiej strony, począwszy od 1948 r., z mapy salezjańskiej Polski zaczęły systematycznie znikać tradycyjne dzieła szkolno-wychowawcze, odbierane zakonowi przez władze państwowe. Do upadku komunizmu przetrwała tylko szkoła zawodowa w Oświęcimiu z warsztatami i internatem²³. Jak widać, Towarzystwo Salezjańskie w Polsce sukcesywnie przestawało się z tradycyjnej działalności szkolno-wychowawczej na duszpasterstwo młodzieżowe prowadzone w ramach parafii.

²⁰ Zob. A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, Kraków 1984, s. 131–137; J. Pietrzykowski, *Dlaczego salezjanie polscy prowadzą duszpasterstwo parafialne?* „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne” (dalej „Seminare”) 2001, t. 17, s. 492–498.

²¹ Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej (dalej ASIK), Księga Prot. Rady Insp., t. 1, s. 139, 149; „Elenco Generale dell’ Ispettorìa di S. Giacinto 1945/1946”, Kraków 1946 (mps w zbiorach Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Warszawskiej, dalej ASIW).

²² Zob. J. Pietrzykowski, *Dlaczego salezjanie polscy...*, s. 502–503.

²³ Zob. W. Żurek, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe...*, s. 309–347.

Ksiądz inspektor Jan Ślósarczyk (1895–1971) zreorganizował domy formacyjne dla kandydatów do Towarzystwa Salezjańskiego. Dom w Marszałkach przeznaczył na Niższe Seminarium Duchowne. W 1945 r. otworzył nowicjat dla inspektorii południowej, który przez rok istniał w Krakowie, a następnie został przeniesiony do Kopca k. Częstochowy. Przez kilka pierwszych lat w Krakowie działało także sześćioletnie Wyższe Seminarium Duchowne. Do 1954 r. alumni ostatniego roku tej uczelni mogli uzyskać tytuł magistra teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z tej możliwości skorzystało ponad 30 absolwentów²⁴.

PROCES OSIEDLANIA SIĘ SALEZJANÓW NA DOLNYM ŚLĄSKU

W nowej, powojennej rzeczywistości zmieniły się granice salezjańskich inspektorii polskich. Odpadły domy zakonne znajdujące się za wschodnią granicą, w archidiecezjach wileńskiej i lwowskiej. Z drugiej strony księża z inspektorii północnej podjęli pracę duszpasterską i dydaktyczno-wychowawczą w administracjach apostołskich: warmińskiej, gdańskiej i gorzowskiej. Ich współbracia z prowincji południowej osiedlali się głównie na Dolnym Śląsku i sporadycznie na Śląsku Opolskim.

Ksiądz Ślósarczyk, przełożony Inspektorii św. Jacka, bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych nie był zainteresowany obejmowaniem parafii na Ziemiach Zachodnich. Ważną okolicznością był brak księży, wielu bowiem nie wróciło jeszcze z zagranicy czy z domów rodzinnych. Ważniejsza przyczyna tkwiła jednak w potrzebie odzyskania i wyposażenia placówek przedwojennych, m.in. Fundacji ks. Aleksandra Lubomirskiego w Krakowie, odbudowy szkoły w Kielcach i części gmachu w Oświęcimiu oraz zagospodarowania ocalałych obiektów szkolno-wychowawczych w Ostrzeszowie i Marszałkach. Przełożeni zakonni zamierzali przywrócić przedwojenny styl pracy z młodzieżą poprzez prowadzenie różnych szkół z internatem, domów dziecka oraz Niższego Seminarium Duchownego. Obecność salezjanów w parafiach nadal postrzegano jako pracę dodatkową, uboczną. Doraźnie umożliwiała ona przetrwanie, jednak zasadniczo myślano o zorganizowaniu przy tych parafiach tradycyjnych ośrodków szkolno-wychowawczych²⁵.

Dlatego inspektor krakowski nie odpowiedział pozytywnie na wezwanie kard. Hłonda, który 5 grudnia 1945 r., podczas konferencji wyższych przełożonych zakonnych na Jasnej Górze, zaapelował, by zakony zmobilizowały się do pracy parafialnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. „W tym powinny mieć udział zakony, które w przyszłości o tyle będą miały widoki, o ile teraz wykażą się wysiłkiem [...] [jest to] wielkie posłannictwo zakonów, może największe w historii Polski”²⁶. Jednak w 1946 r. ks. Ślósarczyk

²⁴ Zob. J. Pietrzykowski, *Nowicjat salezjański w południowej inspektorii*, „Seminare” 1997, t. 13, s. 291–292; *idem*, *Wyższe Seminarium Duchowne TS południowej inspektorii*, „Seminare” 1999, t. 15, s. 358, 365–369.

²⁵ Zob. S. Styrna, *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1945–1974* [w:] *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga pamiątkowa*, red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko, Łódź–Kraków 1974, s. 22–24.

²⁶ *Szkic konferencji wygłoszonej na Jasnej Górze w Częstochowie do Wyższych Przełożonych Zakonów i Zgromadzeń Męskich*, AH, t. 3, cz. 3, Łąd 1970, s. 30.

zaakceptował samodzielne inicjatywy księży pracujących we Wrocławiu, Bukowicach i Dzierżysławiu (Śląsk Opolski). Jednym z motywów osiedlania się salezjanów na Dolnym Śląsku była chęć niektórych duchownych do podjęcia samodzielnej pracy. Po latach wojny i okupacji nie czuli się już dobrze w życiu wspólnotowym. Polscy księża inspektorzy określali takie postawy jako powojenną chorobę Towarzystwa Salezjańskiego²⁷.

Już w pierwszym okresie po wojnie władze komunistyczne systematycznie ograniczały działalność salezjanów, pozbawiając ich możliwości prowadzenia tradycyjnego posłannictwa w obiektach „zamkniętych”, jak domy dziecka czy szkoły z internatem. Dlatego Towarzystwo Salezjańskie w Polsce, celem przetrwania do „lepszyc czasów”, podjęło pracę w parafiach, kładąc szczególny nacisk na katechizację młodzieży, prowadzenie jej różnych grup, zaangażowanie się w pieszce pielgrzymki, grupy oazowe Ruchu Światło-Życie, obozy wędrowne itp. Sumienna praca duszpasterska, prowadzona początkowo przy domach zakonnych, a następnie w małych parafiach i samodzielnych wikariatach, została dostrzeżona przez Kurię Wrocławską, która chętnie angażowała salezjanów do duszpasterstwa ogólnego²⁸.

PLACÓWKI SZKOLNE I WYCHOWAWCZE

Towarzystwo Salezjańskie było zainteresowane zakładaniem domów zakonnych na Ziemiach Zachodnich. Tradycyjnie pierwszeństwo dawano miejscowościom, w których istniały warunki do zorganizowania młodzieżowego ośrodka dydaktyczno-wychowawczego i opiekuńczego. Wymagania te spełniała Twardogóra (początkowo Twarda Góra), miasteczko położone w powiecie sycowskim przy linii kolejowej Ostrów Wielkopolski – Oleśnica – Wrocław. W mieście tym zadomowili się wcześniej przesiedleńcy z Daszawy, znający salezjanów z okresu przedwojennego. To oni dowiedzieli się, że do oddalonego o ok. 50 km wielkopolskiego Ostrzeszowa już w marcu wrócili salezianie i objęli swoją przedwojenną placówkę. Poszukujący stałego duszpasterza mieszkańcy Twardogóry powiadomili salezjanów w Ostrzeszowie o wolnych obiektach w swoim mieście, spełniających wymogi przyszłej placówki oświatowo-wychowawczej. Z polecenia księdza dyrektora Adama Cieślara 30 czerwca 1945 r. udał się na rekonesans ks. Jan Duniec. Rozpoznanie wypadło pozytywnie i już 12 lipca ks. Duniec ponownie przybył do Twardogóry, już jako duszpasterz parafii. Powiadomione władze zgromadzenia w Krakowie zainteresowały się możliwością pracy w nowym miejscu. W połowie lipca przybył z wizytą dyrektor administracyjny ks. Józef Strauch, a 1 sierpnia ksiądz inspektor Ślósarczyk w towarzystwie ks. Cieślara²⁹.

Na prośbę księdza inspektora pełnomocnik Rządu Rzeczypospolitej na obwód XIV administracyjny Dolnego Śląska, obejmujący powiat sycowski, 9 sierpnia 1945 r.

²⁷ Zob. J. Pietrzykowski, *Salezianie w Polsce...*, s. 232–234.

²⁸ Zob. A. Świda, *Salezjańskie duszpasterstwo na Ziemiach Zachodnich i Północnych 1945–1970 [w:] 75 lat działalności...*, s. 59–76.

²⁹ Zob. J. Krawiec, *Życie i działalność duszpastersko-administracyjna ks. Józefa Straucha 1883–1952*, Kraków 2015, s. 161–162.

przydzielił Towarzystwu Salezjańskiemu – nie na stałe – trzypiętrowy budynek z zapleczem przy ul. 1 Maja. Zakonnicy potraktowali to jako rekompensatę za straconą placówkę w Daszawie. Na życzenie Miejskiej Rady Narodowej w Twardogórze podjęli się prowadzenia szkoły średniej w tym mieście. Zgodnie z zapotrzebowaniem miejscowego społeczeństwa zorganizowali gimnazjum koedukacyjne. Internat dla dziewcząt miały prowadzić siostry salezjanki w swoim domu wychowawczym. 31 sierpnia 1945 r. dyrektorem domu zakonnego i przyszłego gimnazjum ogólnokształcącego został ks. Ryszard Dola (1890–1965). Po zaadaptowaniu, skromnym wyposażeniu pomieszczeń i przeprowadzeniu egzaminów wstępnych, 26 września 1945 r. rozpoczęto zajęcia w dwóch pierwszych klasach Gimnazjum Ogólnokształcącego im. św. Stanisława Kostki i jednej klasy Prywatnego Męskiego Gimnazjum Krawieckiego, którego kierownikiem został koad. Władysław Robakowski (1896–1979). 5 października 1945 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Wrocławskiego wydało koncesję na prowadzenie obu szkół. Z powodu braku pomieszczeń dla gimnazjum ogólnokształcącego, w lipcu 1946 r. szkołę krawiecką przeniesiono do Wrocławia³⁰, natomiast od października tego roku przy gimnazjum prowadzono roczne doksztalające kursy maturalne dla dorosłych. Już w roku 1947 władze komunistyczne podjęły próbę ograniczenia działalności salezjanów. Przy pomocy miejscowej ludności udało się wówczas obronić gmach przed przejściem na potrzeby szkoły podstawowej, jednak od września zaczęła w nim działać, obok gimnazjum, Państwowa Szkoła Stolarska, a internat dla chłopców trzeba było przenieść do piętrowego budynku na zapleczu. Na rok szkolny 1948/1949 cofnięto salezjanom koncesję na prowadzenie szkoły średniej i 28 października 1948 r. eksmitowano ich z gmachu przy ul. 1 Maja. W zamian przydzielono im dwa budynki: przy ul. Kolejowej 2 i pl. Piastów 24. Dyrektor ks. Andrzej Świda (1905–1995) zorganizował w nich Niższe Seminarium Duchowne z programem nauczania liceum ogólnokształcącego. Jednak i ono zostało zlikwidowane 2 lipca 1952 r. przez władze komunistyczne³¹.

Kolejną placówkę dydaktyczno-wychowawczą salezjanie z inspektorii krakowskiej zorganizowali we Wrocławiu. Latem 1946 r. zakonnice Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (elżbietanki) przekazały miejscowej Kurii Arcybiskupiej swój dwupiętrowy klasztor przy kościele św. Antoniego. Od marca tego roku duszpasterstwo Polaków przy tej świątyni prowadził ks. Alojzy Łądwik SDB (1905–1981). Być może jego obecność miała decydujący wpływ na to, że administrator apostolski ks. Karol Milik oddał Towarzystwu Salezjańskiemu budynek w użytkowanie. Był to solidny, przedwojenny gmach, zbudowany na planie kwadratu i przeznaczony przez siostry na dom starców. Po przeprowadzeniu koniecznych remontów i prac adaptacyjnych salezjanie przenieśli do niego z Twardogóry wspomniane wyżej gimnazjum krawieckie. Razem z chłopcami przybył ks. Dola, któremu powierzono obowiązki dyrektora domu zakonnego i szkoły. 3 września 1946 r. rozpoczęto

³⁰ Archiwum Salezjańskie Inspektorii Wrocławskiej (dalej ASIWr), t. Twardogóra, ks. dyr. R. Dola do Administratora Apostolskiego na Dolny Śląsk ks. K. Milika, Twardogóra, 4 IX 1945 r.; Sprawozdanie roczne 1945/1946 dyrektora ks. R. Doli z 11 VII 1946 r.

³¹ ASIK, t. Likwidacje, Twardogóra. Rozwój i likwidacja salezjańskiej placówki oświatowo-wychowawczej w inspektorii św. Jacka za lata 1945–1964; A. Świda, *Okruchy własnych wspomnień*, Łódź 1985, s. 64–75 (mps w zbiorach ASIW).

nowy rok szkolny. Przedmioty zawodowe wykładali koadiutorzy: Władysław Robakowski, Piotr Kłoda (1907–1991) i Edward Werno, a dyscypliny ogólnokształcące – nauczyciele świeccy³². W pełnym rozwoju szkoła kształciła jednocześnie ponad 80 uczniów, dla których prowadzono internat. Zewnętrznym wyrazem jej działalności był teatr amatorski i okolicznościowe wystawy. Z polecenia kuratorium od maja 1947 r. organizowano przy niej dwuletnie kursy krawieckie. Przez pierwsze lata działalności placówka cieszyła się uznaniem kuratorium, popularnością wśród społeczeństwa i wymierną życzliwością niektórych zakładów produkcyjnych w mieście. Pracownie gimnazjum krawieckiego nie narzekały też na brak zamówień z zewnątrz³³.

Pierwszy egzamin czeladniczy odbył się w 1948 r. i wtedy Prywatne Męskie Gimnazjum Krawieckie zostało przekształcone w Liceum Krawieckie Towarzystwa Salezjańskiego I stopnia, nazywane popularnie Liceum Przemysłu Odzieżowego. Istniało ono do roku 1951. Po jego likwidacji przez władze państwowe część wartościowego wyposażenia warsztatów szkolnych wywieziono do Kielc, a część przekazano na przechowanie zaufanym osobom prywatnym³⁴.

Nowy dyrektor ks. Maksymilian Szorek (1906–1988) przeznaczył wolne lokale po szkole krawieckiej na bursę dla ok. 100 studentów i uczniów szkół zawodowych. W sierpniu 1954 r. władze partyjno-państwowe, powołując się na dekret lokalowy, zabrały gmach na swoje cele, a księżom pozostawiono kilka wolnych pokoi przy kościele³⁵.

Kolejne krótkotrwałe dzieło dydaktyczno-wychowawcze Towarzystwo Salezjańskie zapoczątkowało w Środzie Śląskiej. W lutym 1950 r. władze diecezjalne przekazały salezjanom do obsługi parafię św. Andrzeja Apostoła w tym mieście. Ksiądz proboszcz Stanisław Garecki (1907–1990), za zgodą administratora apostolskiego ks. Milika, podjął starania o otwarcie niższego seminarium duchownego w budynku plebanii. Wobec zdecydowanej odmowy władz szkolnych, ksiądz inspektor Ślósarczyk utworzył prywatną instytucję oświatową. W roku szkolnym 1950/1951 program ósmej klasy realizowało w niej 19 uczniów. Na następny rok wysłano ich do Niższego Seminarium Duchownego w Oświęcimiu, a na ich miejsce przyjęto 25 małoseminarzystów. Miesięczne chesne za naukę i internat wynosiło 1800 zł, a kandydaci zgłaszali się prawie z całej Polski³⁶. Placówka została zamknięta 3 lipca 1952 r. podczas ogólnopolskiej akcji likwidacji niższych seminarium duchownych. Przy tej okazji komuniści bezprawnie skonfiskowali nie tylko wyposażenie seminarium, lecz także część majątku nieruchomości i ruchomego parafii. Plebanię

³² Zob. J. Ślósarczyk, „*Historia prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*”, t. 7, Pogrzebień 1969, s. 654–657 (mps w zbiorach ASIW).

³³ Archiwum Domu św. Antoniego we Wrocławiu, Kronika domu św. Antoniego (1946), Z. Kuzak, „30-lecie domu św. Antoniego (zarys historyczny)”; J. Pietrzykowski, *Salezianie w Polsce...*, s. 297.

³⁴ Zob. ASI, sygn. A1182 Wrocław św. Antoni, ks. R. Dola do Kuratorium Wrocławskiego. Wydział Szkół Zawodowych, 11 VI 1948 r.; Dyrekcja szkoły do Kuratorium 9 VII 1948 r.; W. Żurek, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe...*, s. 361–362.

³⁵ Dekret o publicznej gospodarce lokalami i kontroli najmu z 13 II 1946 r. (DzU z 1946 r., nr 4, poz. 27), data uchylecia 12 II 1959 r.; Prawo lokalowe (DzU z 12 II 1959 r., nr 10, art. 89, DzU z 1962 r., nr 47, poz. 227); J. Ślósarczyk, *Historia prowincji św. Jacka...*, t. 7, s. 656.

³⁶ ASIWr, t. Środa Śląska, Katalog Główny 1950–1952; Zeszyt kasowy 1951/1952; ASI, sygn. A1052, Środa Śląska, Małe Seminarium.

przeznaczali na szkołę podstawową. Rzeczy osobiste salezjanów (3 księży, 2 kleryków i 1 koadiutora), akta kancelarii parafialnej oraz wyposażenie kuchni przewieźli do zniszczonej i zdewastowanej kamienicy, która według przepisów nie nadawała się do użytku³⁷.

Piszącemu te słowa zrozumiałe i uzasadnione wydają się decyzje dotyczące erygowania Niższego Seminarium Duchownego w Twardogórze. Po likwidacji gimnazjum ogólnokształcącego salezjanie usiłowali przedłużyć funkcjonowanie placówki dydaktyczno-wychowawczej pod zmienioną nazwą. Ale dlaczego w 1950 r. w skromnych warunkach powołali do życia analogiczną instytucję? Księża szczególnie zaangażowani w szkolnictwo znali ekscesy komunistów w Niższym Seminarium Duchownym w Marszałkach k. Kępna (archidiecezja poznańska) po sfałszowanych wyborach w 1947 r. Śledzili kolejne etapy umacniania się władzy totalitarnej i programowe eliminowanie Kościoła z życia publicznego. Właściwe odczytanie znaków czasu, zrozumienie nadchodzących długotrwałych zmian i podejmowanie właściwych decyzji okazało się zbyt trudne dla ludzi żyjących przeszłością. Wstępem do likwidacji prywatnego szkolnictwa zakonnego były m.in. upaństwowienie drukarni, zamykanie czasopism, zabór mienia kościelnego na tzw. Ziemiach Odzyskanych oraz majątków kościelnych związanych z małymi seminariami i domami dziecka, wprowadzenie przydziałów żywnościowych czy likwidacja Caritasu³⁸.

W 1957 r., po tzw. odwilży październikowej, władze PRL nie wyraziły zgody na reaktywowanie Niższego Seminarium Duchownego w Środzie Śląskiej. Z wznowieniem działalności dydaktyczno-wychowawczej salezjanie z Inspektorii św. Jana Bosko z siedzibą we Wrocławiu musieli czekać aż do upadku komunizmu w Polsce³⁹.

Istniejąca od 1980 r. inspektoria wrocławska zaczęła organizować placówki dydaktyczno-wychowawcze później niż pozostałe prowincje zakonne (krakowska, warszawska i pilska, utworzona także w roku 1980)⁴⁰. Najpierw przygotowano odpowiednie pomieszczenia, głównie katechetyczne i mieszkalne, następnie – w czasach posługi inspektorów ks. dr. Adama Śmigielskiego (1986–1992) i ks. dr. Stanisława Semika (1992–1998) – salezjanie na Dolnym Śląsku przekazali diecezji kilkanaście parafii wiejskich i wszystkie wikariaty, dzięki czemu przełożeni mogli więcej młodych księży przeznaczyć do pracy

³⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Urząd do spraw Wyznań Wydz. Rzym.-Kat., sygn. 133/190, Niższe Seminarium Duchowne Zgromadzeń Zakonnych – likwidacja 1952, ks. S. Garecki do premiera J. Cyrankiewicza, Środa Śląska, 7 VII 1953 r., s. 1–2 (mps); A. Wiśniewski, *Salezjanie w Środzie Śląskiej...*, s. 211–243.

³⁸ Zob. Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (DzU z 1950 r., nr 9, poz. 87); H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, t. 1, Lublin 1996, s. 186, 193; J. Krawiec, *Powstanie, działalność i likwidacja Niższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Marszałkach*, Kraków 2009, s. 120–136.

³⁹ Przełożony generalny ks. E. Viganó dekretem z 16 XII 1979 r. z Inspektorii św. Jacka wyodrębnił Inspektorię św. Jana Bosko z siedzibą we Wrocławiu. W jej skład weszły placówki znajdujące się na terytorium archidiecezji poznańskiej i wrocławskiej oraz diecezji częstochowskiej i opolskiej. Osobnym dekretem z 18 VI 1980 r. ks. Mieczysław Piłat został mianowany inspektorem i 25 VI tego roku rozpoczął urzędowanie. ASIWr, t. Podział inspektorii polskich 1979–1980, Dekret z 16 XII 1979 r., L.dz. 9/80.

⁴⁰ Przełożony generalny dekretem z 16 XII 1979 r. z Inspektorii św. Stanisława Kostki wydzielił Inspektorię pod wezwaniem św. Wojciecha z siedzibą w Pile. Dekretem z 18 VI 1980 r. ks. Henryk Jacenciuł został mianowany inspektorem i od 25 VI tego roku rozpoczął urzędowanie. Placówki inspektorii pilskiej znajdowały się na terenie diecezji: gdańskiej, gorzowskiej, koszalińsko-kołobrzeszkiej, szczecińsko-kamieńskiej, chełmińskiej i wrocławskiej. ASIWr, t. Podział inspektorii polskich 1979–1980, Dekret z 16 XII 1979 r., L.dz. 10/80.

z młodzieżą⁴¹. Tworzenie domów dziecka i szkół przy parafiach prowadzonych przez salezjanów rozpoczęło się dopiero za rządów czwartego inspektora, ks. dr. Franciszka Krasonia (1998–2004)⁴².

Pierwszą samodzielną placówką opiekuńczą, niefunkcjonującą przy parafii czy domu zakonnym, był dom dziecka w miejscowości Kielczów w powiecie oleśnickim, zwany Domem im. św. Dominika Savio, przeznaczony dla przeszło 20 chłopców w wieku od 7 do 17 lat. Rozpoczął on działalność 1 lutego 1999 r. z inicjatywy Fundacji Ewangelizacyjnej „Idzie Jezus” i Salezjańskiej Inspektorii św. Jana Bosko. Wychowankowie byli kierowani do tej placówki zasadniczo na podstawie postanowień sądowych przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie. Chłopcy uczyli się w szkołach środowiskowych. Jednak właściciel budynku wypowiedział umowę najmu i 5 października 2010 r. salezianie opuścili Kielczów, podopieczni zaś zostali przeniesieni do innych placówek w powiecie wrocławskim⁴³.

W roku szkolnym 1990/1991 przywrócono naukę religii w szkołach publicznych, a w grudniu 1990 r. przeniesiono siedzibę inspektoratu wrocławskiego do nowego gmachu przy parafii Najświętszego Serca Jezusa w pobliżu mostu Grunwaldzkiego⁴⁴. Okoliczności te sprzyjały powrotowi salezjanów do działalności pedagogicznej w stolicy Dolnego Śląska. W 1999 r. otworzyli oni w mieście dwie szkoły ponadpodstawowe w lokalach Domu Katechetycznego przy kościele św. Michała Archanioła.

Dolnośląskie Kuratorium Oświaty 6 kwietnia 1999 r. zarejestrowało Prywatne Salezjańskie Gimnazjum im. Edyty Stein. Uroczysta inauguracja działalności placówki Mszą św. z udziałem arcybiskupa wrocławskiego kard. Henryka Gulbinowicza, księdza inspektora dr. Krasonia i dolnośląskiego kuratora oświaty Zbigniewa Ignacego Paški odbyła się 16 września tego roku w kościele, a następnie w szkole. W miesiącu tym rozpoczęto zajęcia lekcyjne z trzema oddziałami klasy pierwszej. Dyrektorem gimnazjum był ks. mgr Jan Gondro. Szkoła została zamknięta w 2017 r. w związku z likwidacją gimnazjów. W ostatnim roku działania naukę pobierało w niej 218 uczniów⁴⁵.

Na Dolnym Śląsku podobną placówkę – Salezjańskie Gimnazjum im. św. Dominika Savio – zakon posiadał także w Lubinie. Szkoła została umieszczona w budynku katechetycznym przy nowym kościele parafialnym pw. św. Jana Bosko przy ul. Jana Pawła II nr 58. Działała w latach 2000–2017. Od 2004 r. miała status szkoły publicznej. Była to jedyna tego typu katolicka placówka w diecezji legnickiej⁴⁶.

Obok gimnazjum, we Wrocławiu działało Prywatne Salezjańskie Liceum Ogólnokształcące im. św. Dominika Savio. Zajęcia lekcyjne rozpoczęto w nim w 1999 r. z jedną

⁴¹ Zob. D. Kempa, *Historia Inspektorii Salezjańskiej pw. św. Jana Bosko z siedzibą we Wrocławiu*, „Seminare” 2005, t. 22 (numer jubileuszowy), s. 83.

⁴² Zob. „Elenko 2003/2004”, Wrocław 2004.

⁴³ informed.com.pl?main/Dom-Dziecka-im-sw.Dominika-Savio-w-Kielczow-p-64170-html#opis, dostęp 31 III 2020 r.

⁴⁴ Dokument erygowania kaplicy inspektorialnej jest datowany na 18 XII 1990 r.

⁴⁵ Zob. M. Milczanowska, *Szkoła, boisko, kościół. Prywatne Gimnazjum Salezjańskie im. św. Edyty Stein w parafii św. Michała Archanioła we Wrocławiu w latach 1999–2017* [w:] *Od benedyktynów i premonstratensów do salezjanów...*, s. 236.

⁴⁶ szkolnictwo.pl/index.php?id+PB4352, dostęp 7 V 2020 r.

klasą liczącą 26 uczniów. W roku szkolnym 1999/2000 szkoła ta była umieszczona obok gimnazjum przy kościele św. Michała Archaniola, a następnie przeniesiono ją do parafii Chrystusa Króla na wrocławskim Szczepinie. Po likwidacji gimnazjów w 2017 r. liceum z ul. Młodych Techników wróciło na Ołbin, już pod zmienioną nazwą, jako Publiczne Liceum Salezjańskie⁴⁷.

Licea ogólnokształcące zajęły miejsce zlikwidowanych gimnazjów we Wrocławiu i w Lubinie. Równocześnie salezianie z Inspektorii św. Jana Bosko otwierali w stolicy Dolnego Śląska inne szkoły i dzieła dobroczynne: Technikum Salezjańskie, Szkołę Branżową I Stopnia i Salezjańską Bursę dla Studentów. Nowością na mapie zgromadzenia stały się placówki szkolno-wychowawcze dla dzieci: Salezjańskie Przedszkole i Salezjańska Szkoła Podstawowa, umieszczone w wynajętym gmachu we Wrocławiu przy ul. Świętokrzyskiej⁴⁸. Z kolei Towarzystwo Salezjańskie w Lubinie zorganizowało w tym mieście Salezjańską Bursę dla Młodzieży Męskiej oraz Salezjańską Szkołę Podstawową⁴⁹.

DUSZPASTERSTWO PARAFIALNE

Jak wspomniano powyżej, pierwsi salezianie przybyli do Twardogóry już w lipcu 1945 r. w celu zorganizowania placówki szkolno-wychowawczej. W mieście tym znajdowały się dwa kościoły, praktycznie zamknięte z powodu braku księży. W tej sytuacji zakonnicy podjęli się prowadzenia działalności duszpasterskiej. Świątynia katolicka, murowana, konsekrowana w 1869 r., była mała i skromnie wyposażona. Za to zbór protestancki z roku 1873 przedstawiał się okazale i po adaptacji wnętrza do sprawowania w nim kultu katolickiego i poświęceniu, 8 grudnia 1945 r. został kościołem parafialnym, natomiast dawna świątynia katolicka stała się kościołem pomocniczym⁵⁰.

Oprócz pełnienia posługi duszpasterskiej w Twardogórze, salezianie dojeżdżali do okolicznych kościołów i służyli pomocą ich proboszczom. Z upływem czasu, za zgodą władz diecezjalnych i zakonnych, na stałe osiedlali się przy tych świątyniach, obejmując swoim oddziaływaniem prawie cały dekanat milicki⁵¹.

Przyczyny powstawania jednoosobowych, salezjańskich parafii wiejskich były różne. Kiedy zwiększał się personel w Twardogórze, księża mieli możliwość lepszej i bardziej systematycznej obsługi duszpasterskiej wiernych mieszkających przy okolicznych kościołach. Dużym utrudnieniem były ówczesne środki komunikacji, jak rowery czy furmanki. Połączenia kolejowe działały tylko między nielicznymi wioskami. Później, z powodu zamykania szkół i domów dziecka przez komunistów, do duszpasterstwa ogólnego przeznaczano księży uwolnionych od obowiązków pedagogicznych. Zdarzało

⁴⁷ *Historia Liceum Salezjańskiego we Wrocławiu*, s. 3–8, www.liceum.salez-wroc.pl/projekt/o-szkole-historia/, dostęp 7 V 2020 r.

⁴⁸ szkolapodstawowa.salz-wroc.pl, dostęp 7 V 2020 r.

⁴⁹ niedziela.pl/artukul/166676/nd/Towarzystwo-Swietego-Franciszka-Salezego, dostęp 7 V 2020 r.

⁵⁰ Zob. J. Kawalec, *Sanktuarium Matki Bożej...*, s. 10–11.

⁵¹ Zob. *Schematyzm duchowieństwa i kościołów w Archidiecezji Wrocławskiej*, Wrocław 1952, s. 265–272.

się, że dotychczasowi proboszczowie opuszczali powierzone im parafie lub przechodzili na emeryturę, a władze diecezjalne odczuwały poważny deficyt personalny. Salezjanie z konieczności zajmowali ich miejsca i osiedlali się przy kościołach filialnych. Z Goszczyna wyjechał ksiądz diecezjalny i od września 1948 r. na jego miejsce przybył ks. Bronisław Troneczek. Z kolei franciszkanie zrezygnowali z obsługi rozległej parafii Międzybórze i w październiku 1950 r. administrator apostolski mianował proboszczem salezjanina ks. Kazimierza Szewczyka. Tego roku na emeryturę odszedł ksiądz diecezjalny z Kuźnicy Cieszyckiej i wolną parafią zaopiekował się ks. Edmund Rozenbajger, a przy kościele filialnym w Poniatowicach zamieszkał ks. Ferdynand Waloszek. Rok później proboszczem w Szczodrowie został ks. Czesław Czerw. Ostatnią parafią, którą w 1957 r. włączono do ośrodka twardogórskiego, było Trzebnicko Górne, w którym zamieszkał ks. Józef Pisula. Ksiądz Duniec, dyrektor i proboszcz parafii w Twardogórze, w 1950 r. został dziekanem dekanatu milickiego⁵².

Księża pracujący w mieście i okolicznych placówkach duszpasterskich usiłowali prowadzić życie wspólne. Umożliwić im to miały miesięczne skupienia, zjazdy dekalne, obchodzenie świąt salezjańskich i inne okolicznościowe spotkania. Dodatkowym atutem były nieduże odległości, umożliwiające wzajemną pomoc czy zastępstwo. W nowej rzeczywistości komunistycznej udany przykład ośrodka twardogórskiego posłużył za wzór do organizowania w podobny sposób domów zakonnych w Lubinie i Środzie Śląskiej.

Pełniący funkcje proboszczów salezjanie z inspektorii krakowskiej mieli znaczący wkład w prace remontowo-budowlane i duszpasterskie. We Wrocławiu przyjmowali zniszczone świątynie w centrum miasta, które inni pionierzy omijali lub rezygnowali z pracy w nich z powodu napotykanym trudności. W marcu 1946 r., na prośbę administratora apostolskiego, salezjanin ks. Łądwik przybył do stolicy Dolnego Śląska i jako wikariusz kooperator podjął duszpasterstwo ogólne w kościele pw. św. Antoniego, wchodzącego w skład obiektów Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Początkowo jego posługa obejmowała ok. 800 wiernych osiedlonych na terenie byłych parafii św. Rocha i Chrystusa Króla, których świątynie zostały zburzone, a także parafii św. Michała z bardzo zniszczonym kościołem pod tym samym wezwaniem. W latach 1978–1987 salezjanie zbudowali nowy kościół pw. Chrystusa Króla, przy którym abp Henryk Gulbinowicz utworzył parafię i przekazał ją Towarzystwu Salezjańskiemu. Kościół pw. św. Antoniego został przekazany archidiecezji⁵³.

W 1946 r. ks. Łądwik przejął do obsługi uszkodzony, neogotycki, jednonawowy kościół usytuowany w pobliżu mostu Grunwaldzkiego. Świątynia wcześniej należała do Sióstr Dobrego Pasterza. Z dwóch stron przylegał do niej gmach klasztorny, którego jedno skrzydło leżało w gruzach. Administrator apostolski ks. Milik 10 kwietnia 1946 r. utworzył przy tym kościele parafię pw. Najświętszego Serca Jezusa i powierzył ją Towarzystwu Salezjańskiemu. Na jej terenie mieszkało od 2 do 5 tys. wiernych. Kościół znajduje się na

⁵² Zob. A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie...*, s. 238; J. Krawiec, *Powstanie Towarzystwa...*, s. 196.

⁵³ ASIWr, t. Wrocław św. Antoni, Protokół z wizytacji kanonicznej ks. insp. Jana Ślósarczyka, 1–6 III 1948 r.

krańcu parafii, w pobliżu Odry, a w jego bezpośrednim otoczeniu mieszczą się gmachy Politechniki Wrocławskiej, szpitale i zakłady przemysłowe⁵⁴.

Jednak największy wkład salezjanie mają w odbudowę zniszczonego kościoła św. Michała Archanioła na Ołbinie. Z powodu katastrofalnego stanu pozostałości murów, władze administracyjne przeznaczyły go do rozbiórki. Z opinią tą zgadzał się miejscowy dziekan i niektórzy pracownicy Kurii Wrocławskiej. O stopniu zniszczeń pozostałości kościoła świadczy fakt, że trzech kolejnych powojennych duszpasterzy diecezjalnych zrezygnowało z pracy w tej parafii. Jednak mimo niepewnej przyszłości, trudności związanych z poszukiwaniem pieniędzy, materiałów budowlanych, zaangażowaniem wykwalifikowanych i sumiennych robotników oraz kłopotami z funkcjonariuszami Urzędu Bezpieczeństwa, w czerwcu 1947 r. ks. Łądwik zdecydował się na odbudowę świątyni i prowadzenie parafii. Podstawowe prace remontowo-budowlane przeprowadzono dość sprawnie i w roku 1950 odbyły się w nim udane misje parafialne. Władze potraktowały to wydarzenie jako ostentacyjny manifest katolicyzmu. Za taką „prowokację” i odbudowę kościoła bez pozwolenia ks. Łądwik musiał opuścić stolicę Dolnego Śląska⁵⁵.

Nie zawsze działalność salezjanów we Wrocławiu była związana z sukcesami. Ksiądz inspektor Ślósarczyk odmówił wcześniej władzom diecezjalnym przyjęcia jednej z trzech propozycji: prowadzenia małego seminarium (z powodu dużych trudności), objęcia zniszczonego gotyckiego kościoła Matki Bożej na Piasku (z racji braku zaplecza parafialnego) i kościoła św. Wojciecha na Ostrowie Tumskim. W tej sytuacji nie wypadało salezjanom wymówić się od pracy duszpasterskiej w Lubinie i okolicy⁵⁶. Od roku 1949 obszar ten zajął znaczące miejsce w działalności zgromadzenia. Była to najbardziej zaniedbana i opuszczona część archidiecezji wrocławskiej. Jeszcze we wrześniu tego roku w Szklarach zamieszkał ks. Szczepan Czerw. Na organizatora ośrodka lubińskiego został wyznaczony ks. Świda, który nabył już doświadczenia w Twardogórze. 6 września 1949 r. został on mianowany proboszczem parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa i dziekanem w Lubinie, a 24 stycznia 1951 r. także dyrektorem domu zakonnego. W miarę dopływu księży, ks. Świda wysyłał ich na kolejne parafie. Do grudnia 1949 r. stałego duszpasterza otrzymały Miłoradzice. W sierpniu następnego roku parafię w Zimnej Wodzie, z której wycofali się franciszkanie legnickcy, obsadzono salezjaninem. Także w 1950 r. w Miłoradzicach zamieszkał ksiądz w charakterze wikariusza samodzielnego. W połowie roku 1951 przełożony przeznaczył jednego księdza do Chocianowa, a drugiego do Pogorzelsk. W dekanacie lubińskim tylko w jednej parafii, w Rudnej-Gwizdanowej, pozostał duszpasterz diecezjalny⁵⁷.

⁵⁴ ASIWr, t. Wrocław NSJ, Dane historyczne i statystyczne placówki 1973/1974 r.; *Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej 1971*, Wrocław 1971, s. 60; J. Ślósarczyk, *Historia...*, t. 7, s. 662–665.

⁵⁵ ASIWr, t. Wrocław św. Michał, ks. K. Milik do ks. J. Ślósarczyka, Wrocław, 22 IV 1947 r.; S. Zimniak, *Parafia św. Michała. 40 lat pracy we Wrocławiu*, „Biuletyn Salezjański. Nostra” 1988, nr 288, s. 34–38.

⁵⁶ Wcześniej w Lubinie pracowali augustianie, którzy zobowiązali się obsłużyć cały dekanat. Ponieważ nie zdołali sprostać temu zadaniu, podziękowano im za pracę. Zob. A. Świda, *Okruchy...*, s. 76–77.

⁵⁷ *Elenco Generale della Società di S. Francesco 1950–1953*; Archiwum Kurii Diecezji Legnickiej (dalej AKDL), t. Miłoradzice, Dekret Erekcji Parafii pw. Trójcy Św. w Miłoradzicach 21 XII 1957 r. Ldz. 8131/57; t. Chocianów,

Dzięki inicjatywie salezjanina ks. Karola Bratka, w listopadzie 1959 r. katolikom w Lubinie przyznano duży kościół użytkowany wcześniej przez małą wspólnotę prawosławnych. 11 kwietnia 1972 r. abp Bolesław Kominek utworzył parafię pw. Matki Bożej Częstochowskiej, a przełożony generalny ks. Egidio Viganó dekretem z 1 czerwca 1982 r. erygował dom zakonny⁵⁸. Parafia ta w roku 1972 przejęła kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, przy którym 25 stycznia 1982 r. powstała samodzielna jednostka duszpasterska. Podczas kolejnego podziału administracyjnego w Lubinie, z 1 października 1989 r., salezianie przekazali macierzystą parafię pw. Narodzenia NMP księżom diecezjalnym, a Towarzystwu Salezjańskiemu wydzielono nową parafię pw. św. Jana Bosko. W latach 1985–2000 zbudowano w niej dwupoziomową świątynię⁵⁹.

Z powodu rozwoju przemysłu w Lubinie zwiększała się liczba ludności, także w okolicznych miejscowościach. Dlatego, po złagodzeniu polityki władz państwowych wobec Kościoła w czasach rządów ekipy Edwarda Gierka, władze diecezjalne tworzyły kolejne parafie i samodzielne wikariaty. Według *Schematyzmu* z 1979 r. na terenie dekanatu lubińskiego znajdowało się 14 parafii i 12 samodzielnych wikariatów. W duszpasterstwie ogólnym pracowało wtedy 44 salezjanów i jeden ksiądz diecezjalny. 10 marca 1987 r. z dekanatu lubińskiego wydzielono jeszcze dwa dekanaty: chocianowski i polkowicki⁶⁰.

Salezianie obsługiwali parafie także w Środzie Śląskiej. W roku 1950, z powodu wyjazdu ks. Antoniego Lempartego z tego miasta do Warszawy, nastąpił wakat w miejscowej parafii. Administrator apostolski zwrócił się z prośbą do salezjanów wrocławskich o przejęcie tego ośrodka duszpasterskiego. W lutym 1950 r. proboszczem parafii św. Andrzeja Apostoła w Środzie Śląskiej został ks. Garecki. W mieście były jeszcze dwa kościoły: pofranciszkański Podwyższenia Krzyża Świętego i Narodzenia NMP, przekazany parafii do użytku wiernych dopiero w roku 1978. Natomiast w jego okolicy duszpasterze obsługiwali kościoły filialne w Chwalimierzu, Ciechowic i Proszowie. Po roku dołączono filię Kryniczno, odłączoną od parafii Kulino. Od września 1953 r. w Krynicznie zamieszkał ks. Maksymilian Zachłód, chociaż parafię utworzono dopiero w roku 1969⁶¹.

Na mocy dekretu kard. Gulbinowicza od 26 czerwca 1993 r. w Środzie Śląskiej powstała druga parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Tego samego dnia utworzono także

Protokół zdawczo-odbiorczy, 18 IX 1951 r., Ldz. 187/51; Dekret powizytacyjny, 18 V 1981 r., Ldz. 2377/81; J. Pietrzykowski, *Salezianie na Ziemiach Zachodnich i Północnych (1945–2000). Służba Kościołom lokalnym a realizacja własnego posłannictwa*, „Roczniki Teologiczne” 2001, t. 48, nr 4, s. 221–222.

⁵⁸ AKDL, t. Lubin par. NSPJ, Porozumienie w sprawie przekazania i przejęcia zabytkowego kościoła w Lubinie Legnickim, użytkowanego przez parafię prawosławną, 4 X 1959 r.; t. Lubin, Matki Bożej Częstochowskiej, Dekret erekcji parafii, 11 IV 1972 r., Ldz. 1428/72.

⁵⁹ www.lubin.pl/kosciol-parafialny-pw-sw-jana-bosko/, dostęp 15 V 2020 r.; D. Kempa, *Historia Inspektorii Salezjańskiej...*, s. 83.

⁶⁰ *Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej 1979*, Wrocław 1979, s. 242–256; A. Wiśniewski, *Salezjańskie duszpasterstwo...*, s. 117–125.

⁶¹ ASIWr, t. Środa, ks. S. Garecki do ks. J. Ślósarczyka, Środa, 22 II 1950 r.; Archiwum Kurii Archidiecezjalnej, Wrocław, t. Środa, par. św. Andrzeja, Protokół zdawczo-odbiorczy, 3 III 1950 r.; J. Pietrzykowski, *Salezianie na Ziemiach Zachodnich...*, s. 215.

parafię pw. Najświętszego Serca Jezusa w Chwalimierzu. Proboszczami tych jednostek administracyjnych zostali mianowani księża diecezjalni⁶².

Od września 1951 r. salezjanie pracują w parafii św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Sułowie k. Milicza. W miasteczku obsługują także barokowy, poewangelicki kościół pomocniczy pw. Matki Bożej Częstochowskiej oraz filie na terenie parafii. Dom zakonny powstał 5 listopada 1975 r. i przyłączono do niego salezjanów z okolicznych placówek należących wcześniej do ośrodka twardogórskiego: Cieszkowa, Pakosławska i Trzebnicka Górnego⁶³.

W pierwszym okresie czynnikiem łączącym wszystkich salezjanów pracujących na Dolnym Śląsku był ksiądz inspektor. Sprzyjał temu fakt, że na Ziemiach Zachodnich inspektoriat krakowski – poza nielicznymi wyjątkami – przyjmowała parafie usytuowane blisko siebie, jak we Wrocławiu czy wokół Twardogóry i Lubina oraz Środy Śląskiej. Miasta te stanowiły centra dla księży pracujących w wiejskich placówkach duszpasterskich.

Z powodu braku systematycznej łączności z Domem Generalnym w Turynie, pierwsze domy zakonne na Dolnym Śląsku: w Twardogórze oraz we Wrocławiu przy kościołach św. Antoniego oraz Najświętszego Serca Jezusa, utworzył 11 lutego 1947 r. ksiądz inspektor Ślósarczyk na podstawie dekretu prymasa Polski kard. Hlonda z 6 lutego tego roku. Kolejne trzy domy zakonne: św. Michała we Wrocławiu, Najświętszego Serca Jezusa w Lubinie oraz pw. Krzyża Świętego w Środzie Śląskiej, zostały erygowane 24 stycznia 1951 r. na podstawie dekretu z 13 stycznia tego roku, podpisanego przez prymasa Polski arcybiskupa gnieźnieńskiego i warszawskiego Stefana Wyszyńskiego⁶⁴. Kolejne wspólnoty zakonne na Dolnym Śląsku: w Chocianowie, Bukowicach, Sułowie, Lubinie (dwie) i Miłkowicach, erygowali już przełożeni generalni⁶⁵.

REFLEKSJE KOŃCOWE

Towarzystwo Salezjańskie na Dolnym Śląsku w okresie powojennym właściwie „odczytało znaki czasu” i dlatego dobrze zareagowało na zapotrzebowanie społeczeństwa i Kościoła lokalnego. Początkowo największym wyzwaniem było zaangażowanie salezjanów w duszpasterstwo parafialne i organizowanie placówek szkolno-wychowawczych. Później, z powodu polityki wyznaniowej prowadzonej przez władze PRL, pozbawiono ich możliwości pracy w tradycyjnych instytucjach dydaktyczno-wychowawczych i opiekuńczych, dlatego ich głównym polem działalności stało się duszpasterstwo parafialne. W ciągu 30 powojennych lat w archidiecezji wrocławskiej wzrosła liczba księży diecezjalnych. Dlatego w czasie kadencji przełożonego generalnego Viganó (1977–1995) można

⁶² Zob. A. Wiśniewski, *Salezjanie w Środzie Śląskiej...*, s. 74–77.

⁶³ ASIWr, t. Sułów, Dekret erekcji domu, 5 XI 1975 r., prot. N. 480/74, nr 13, 78; A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie...*, s. 238.

⁶⁴ ASIK, t. Erekcje domów, Decretum canonicae erectionis domus in Twarda Góra ad Syców Administrationis Apostol. Vratislaviensis, nr 53/47, Cracoviae 11 Februari 1947; t. Twardogóra, Dekret prymasa Polski A. Hlonda z 6 II 1947 r., nr 1528/W/ad48/47.

⁶⁵ Zob. *Elenco Generale della Società di S. Francesco 1972–1989*.

było rozpocząć proces likwidacji jednoosobowych placówek duszpasterskich. Podczas tzw. *visita d'insieme* w Łodzi (18–21 kwietnia 1980 r.) i w Warszawie (4–11 października 1988 r.) ksiądz generał zalecał zebranym refleksję nad uchwałami Kapituły Generalnej XXI i XXII, a szczególnie przywrócenie wspólnotowego charakteru pracy pastoralnej, zniwelowanie rozproszenia salezjanów w Polsce i bardziej aktywne życie we wspólnotach zakonnych⁶⁶. Do 1993 r. w Inspektorii św. Jana Bosko, za kadencji księży inspektorów: dr. Śmigielskiego (1986–1992) i dr. Semika (1992–1998), wycofano współbraci z 21 placówek duszpasterskich, w tym 15 na Dolnym Śląsku (Chocianowice, Chwalimierz, Czerniec, Grzymalin, Kryniczno, Lipiny, Maleszów, Miłkowice, Mleczno, Niedźwiedzice, Niemstów, Pakosławsko, Sośnie, Trzebnicko Górne, Zimna Woda). Do pracy w tej części Polski posyłano przeważnie księży młodych i w pełni sił. Do wyjątków należał ks. Stanisław Pływaczyk, który w Twardogórze przez kadencję był przełożonym domu zakonnego⁶⁷.

Z perspektywy minionych lat można wnioskować, że praca na Dolnym Śląsku to nie tylko doraźna pomoc w obsłudze parafii, lecz także rozwój Towarzystwa Salezjańskiego. Obszar ten stanowił podstawę do utworzenia w 1980 r. nowej prowincji zakonnej z siedzibą we Wrocławiu. Dzięki zaangażowaniu księży oraz współpracy z wiernymi i lokalnymi władzami odbudowano wiele zniszczonych kościołów, wolne zbory poprotestanckie zaadaptowano do potrzeb kultu katolickiego oraz zbudowano kilka nowych świątyń. Salezjanie, głównie w Twardogórze, propagowali charakterystyczny dla ich duchowości kult Maryi Wspomożycielki Wiernych. Przywieziona przez nich w 1945 r. z domu salezjańskiego w Oświęcimiu figura Matki Bożej została 24 września 1995 r. zwieńczona koronami papieskimi i od tamtego czasu Twardogóra należy do głównych sanktuariów diecezjalnych diecezji kaliskiej⁶⁸. Po upadku komunizmu w Polsce salezjanie na Dolnym Śląsku powrócili do realizacji charyzmatu zakonnego poprzez prowadzenie dzieł młodzieżowych, m.in. szkół i burs.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Zespół: Urząd do spraw Wyznań Wydz. Rzym.-Kat.

Sygn. 133/190: Niższe Seminarium Duchowne Zgromadzeń Zakonnych – likwidacje 1952

Archiwum Domu św. Antoniego we Wrocławiu

Kronika domu św. Antoniego (1946)

⁶⁶ Zob. J. Pietrzykowski, *Salezjanie w Polsce...*, s. 70–71.

⁶⁷ *Wykaz placówek i współbraci polskich prowincji Towarzystwa Salezjańskiego 1982/1983–1993/1994*, Kraków 1982–1993.

⁶⁸ Zob. J. Kawalec, *Sanktuarium Matki Bożej...*, s. 12, 117.

Archiwum Kurii Diecezji Legnickiej

- t. Chocianów
- t. Lubin
- t. Miłoradzice

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej

- Księga Prot. Rady Insp.
- Sygn. A1052, Środa Śląska
- Sygn. A1182, Wrocław św. Antoni
- t. Erekcje Domów
- t. 1 Likwidacje

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Piłskiej

Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kardynała Augusta Hlonda prymasa Polski 1881–1948, t. 3, cz. 3, zebrał ks. S. Kosiński SDB, Łąd, 1970, s. 20 (mps); t. 6, cz. 15, Łąd, 1975, s. 37–39 (mps)

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Wrocławskiej

- t. Podział Inspektorii Polskich 1979–1980
- t. Sułów
- t. Środa
- t. Twardogóra
- t. Wrocław św. Antoni
- t. Wrocław NSJ
- t. Wrocław św. Michał

Źródła opublikowane

- „Atti del Capitolo Superiore della Società Salesiana” 1958, t. 49, nr 203.
- Dekret o publicznej gospodarce lokalami i kontroli najmu z 13 II 1946 r.*, DzU z 1946 r., nr 4, poz. 27.
- „Elenco Generale dell’Ispettorìa di S. Giacinto 1945/1946”, Kraków 1946 (mps w zbiorach Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Warszawskiej).
- Elenco Generale della Società di S. Francesco di Sales*, Torino 1939–1969; Roma 1972–1989.
- „Elenko 2003/2004”, Wrocław 2004.
- Prawo lokalowe*, DzU z 12 II 1959 r., nr 10, art. 89; DzU z 1962 r., nr 47, poz. 227.
- Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej 1971*, Wrocław 1971.
- Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej 1979*, Wrocław 1979.
- Schematyzm duchowieństwa i kościołów Archidiecezji Wrocławskiej*, Wrocław 1952.
- Ustawa z dnia 20 III 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego*, DzU z 1950 r., nr 9, poz. 87.
- Ustawy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Warszawa 1925.
- Wykaz placówek i współbraci polskich prowincji Towarzystwa Salezjańskiego 1982/1983–1993–1994*, Kraków 1982–1993.

OPRACOWANIA

- Ćwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej, red. J. Krucina, Wrocław 1971.
- Dom zakonny Salwatorianów w Bagnie, red. A. Kiełbasa, Rzym–Kraków 1981.
- Hanich A., *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945–1946*, Opole 2008.
- Hytrek-Hryciuk J., „*Tu Ruski jest szefem*”. *Działalność tymczasowej administracji na Dolnym Śląsku*, „Slezký Sborník” 2011, t. 109.
- Jaworska K., *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974*, Legnica 2009.
- Kawalec J., *Sanktuarium Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Twardogórze*, Twardogóra 1995.
- Kempa D., *Historia Inspektorii Salezjańskiej pw. św. Jana Bosco z siedzibą we Wrocławiu*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2005, t. 22 (numer jubileuszowy), s. 75–95.
- Kiełbasa A., *Salwatorianie na Ziemiach Zachodnich i Północnych 1945–1970*, Rzym 1970.
- Kiełbasa A., *Trzebnica. Miasto – Klasztor – Kościół – św. Jadwiga Śląska*, Trzebnica 2007.
- Kłafkowski A., *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r.*, Warszawa 1985.
- Kołodziejek H., *Przeniesienie prawa polskiego na Ziemię Zachodnie i Północne w roku 1945*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1986, t. 1 (30), nr 2.
- Krawiec J., *Powstanie, działalność i likwidacja Niższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Marszałkach*, Kraków 2009.
- Krawiec J., *Życie i działalność duszpastersko-administracyjna ks. Józefa Straucha 1883–1952*, Kraków 2015.
- Łatka R., Musiał F., „*Dialog należy kontynuować...*”. *Rozmowy operacyjne Służby Bezpieczeństwa z ks. Henrykiem Gulbinowiczem 1969–1985. Studium przypadku*, Warszawa 2020.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 4: *Czasy najnowsze: archidiecezja wrocławska*, cz. 1: 1945–1956, Warszawa 2013.
- Milczanowska M., *Szkoła, boisko, kościół. Prywatne Gimnazjum Salezjanów im. św. Edyty Stein w parafii św. Michała Archanioła we Wrocławiu w latach 1999–2017 [w:] Od benedyktynów i premonstratensów do salezjanów. Dzieje kościoła i parafii św. Michała Archanioła na wrocławskim Ołbinie*, red. M.L. Wójcik, Wrocław–Borowinka 2018.
- Misztal H., *Polskie prawo wyznaniowe*, t. 1, Lublin 1996.
- Pater J., *Ksiądz infułat dr Karol Milik jako rządcą Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945–1951*, Wrocław 2012.
- Pietrzak J., *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 1, Poznań 2009.
- Pietrzykowski J., *Dlaczego salezjanie polscy prowadzą duszpasterstwo parafialne?* „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne” 2001, t. 17.
- Pietrzykowski J., *Nowicjat salezjański w południowej inspektorii*, „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne” 1997, t. 13.
- Pietrzykowski J., *Salezjanie na Ziemiach Zachodnich i Północnych (1945–2000). Służba Kościołom lokalnym a realizacja własnego posłannictwa*, „Roczniki Teologiczne” 2001, t. 48, nr 4.
- Pietrzykowski J., *Salezjanie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007.
- Pietrzykowski J., *Towarzystwo Salezjańskie w Polsce w warunkach okupacji 1939–1945*, Warszawa 2015.

- Pietrzykowski J., *Wyższe Seminarium Duchowne TS południowej inspektorii*, „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne” 1999, t. 15.
- Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004.
- Rybicki H., *Powstanie i działalność władzy ludowej na zachodnich i północnych obszarach Polski 1945–1949*, Poznań–Słupsk 1976.
- Styrna S., *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898–1974* [w:] *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga pamiątkowa*, red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko, Łódź–Kraków 1974.
- Swastek J., *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1995*, Wrocław 1998.
- Ślósarczyk J., *Historia prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*, t. 7, Pogrzebień 1969 (mps w zbiorach Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Warszawskiej).
- Świda A., *Okruchy własnych wspomnień*, Łódź 1985 (mps w zbiorach Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Warszawskiej).
- Świda A., *Salezjańskie duszpasterstwo na Ziemiach Zachodnich i Północnych* [w:] *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga pamiątkowa*, red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko, Łódź–Kraków 1974.
- Świda A., *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, Kraków 1984.
- Urban W., *Archidiecezja wrocławska w latach 1945–1965*, „Nasza Przeszłość” 1965, t. 22.
- Urban W., *Dobrze wypełnione zadanie. W XXX-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, „W Drodze” 1974, R. 2, nr 7.
- Wilk S., *Il cardinale August Hlond organizzatore della vita ecclesiastica in Polonia* [w:] *Il cardinale August J. Hlond, primate di Polonia (1881–1948). Note sul suo operato apostolico*, red. S. Zimniak, Roma 1999.
- Wilk S., *Sto lat apostołstwa salezjańskiego w Polsce (1898–1998)*, Lublin–Warszawa 1998.
- Wiśniewski A., *Salezjanie w Środzie Śląskiej w latach 1950–2007*, Środa Śląska 2007.
- Wiśniewski A., *Salezjańskie duszpasterstwo parafialne w dekanacie lubińskim w latach 1945–1974*, Środa Śląska 2011.
- Włodowski R., *Problem osadnictwa w świetle dokumentów Piusa XII i polskiej hierarchii kościelnej (1945–1948)* [w:] *Osadnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim. Mity i rzeczywistość*, red. K. Kozłowski, cz. 2, Szczecin 2003.
- Zimniak S., *Parafia św. Michała. 40 lat pracy we Wrocławiu*, „Biuletyn Salezjański. Nostra” 1988, nr 288.
- Żurek W., *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900–1963. Rozwój i organizacja*, Lublin 1996.

MATERIAŁY INTERNETOWE

- informed.com.pl?main/Dom-Dziecka-im-sw.Dominika-Savio-w-Kielczow-p-64170-html#opis, dostęp 31 III 2020 r.
- niedziela.pl/artukul/166676/nd/Towarzystwo-Swietego-Franciszka-Salezego, dostęp 7 V 2020 r.
- szkolapodstawowa.salz-wroc.pl, dostęp 7 V 2020 r.
- szkolnictwo.pl/index.php?id+PB4352, dostęp 7 V 2020 r.

www.liceum.salez.-wroc.pl/projekt/o-szkole-historia/, dostęp 7 V 2020 r.

www.lubin.pl/kosiol-parafialny-pw-sw-jana-bosko, dostęp 15 V 2020 r.

Duszpasterska i szkolno-wychowawcza praca salezjanów na Dolnym Śląsku w latach 1945–2017

W powojennej rzeczywistości do priorytetów salezjanów inspektorii krakowskiej należały następujące zadania: powrót współbraci żyjących poza strukturami Towarzystwa Salezjańskiego do wspólnot zakonnych oraz uruchomienie placówek dydaktyczno-wychowawczych dla młodzieży męskiej. Następnym zadaniem było otwarcie nowych ośrodków na tzw. Ziemiach Odzyskanych, traktowanych jako rekompensata za mienie pozostawione za nową wschodnią granicą Polski. Ważnym wyzwaniem dla inspektorii krakowskiej było także oddelegowanie księży do pracy duszpasterskiej, szczególnie na Dolnym Śląsku.

Pierwszy ośrodek szkolno-wychowawczy, duszpasterski i pielgrzymkowy salezjanie zorganizowali w Twardogórze w 1945 r. Księża osiedlali się także przy wolnych kościołach wiejskich w województwie wrocławskim i również w ten sposób tworzyli wspólnoty zakonne. W rezultacie we Wrocławiu powstały kolejne trzy parafie-domy zakonne, a w Lubinie, Środzie Śląskiej i Sułowie – ośrodki na wzór twardogórskiego. Z powodu likwidacji szkolnictwa katolickiego przez komunistyczne władze państwowe, systematycznie oddelegowywano więcej członków zgromadzenia do pracy w duszpasterstwie ogólnym. Dzięki ofiarnej pracy pionierów salezjańskich odbudowano wiele zniszczonych kościołów, przystosowano i zaadaptowano na potrzeby kultu katolickiego opuszczone zbory protestanckie, zbudowano także kilka nowych świątyń. Po upadku komunizmu w Polsce salezianie na Dolnym Śląsku na nowo podjęli realizację tradycyjnego charyzmatu zakonnego poprzez prowadzenie różnego typu szkół i burs. Obserwuje się rozwój Towarzystwa Salezjańskiego na omawianym terenie, czego znakiem jest istniejąca od 1980 r. nowa Inspektorja św. Jana Bosko z siedzibą we Wrocławiu.

SŁOWA KLUCZOWE

salezianie, Dolny Śląsk, szkolnictwo, duszpasterstwo parafialne

The Salesians' Pastoral, Pedagogical and Educational Work in Lower Silesia in the Years 1945–2017

After World War II, the priorities of the Salesian Inspectorate of Cracow were: reincorporating the brothers living outside the structures of the Salesian Society into the order's communities and launching didactic and educational institutions for boys and young

men. Then, to compensate for properties left behind in the former eastern territories of Poland, the priority became the opening of new Salesian centres in the Recovered Territories. An important challenge for the province was assigning priests to new pastoral work, especially in Lower Silesia.

The first school (which was also a pastoral and pilgrimage centre), was organized by the Salesians in Twardogóra in 1945. Some priests settled near vacant village churches in Wrocław Voivodeship, in time forming new communities of their order. In this way they established three parishes / monastic houses in Wrocław and three others, following the example of the first in Twardogóra): in Lubin, Środa Śląska and Sułów. Due to the liquidation of Catholic education by the communist state authorities, more priests were systematically assigned to work in general pastoral ministry. Thanks to the dedicated work of these post WWII Salesian pioneers, many damaged churches were rebuilt, abandoned Protestant churches were adapted to the needs of Catholic worship and a few new churches were built. After the collapse of communism in Poland, the Salesians in Lower Silesia resumed activities connected with their traditional Salesian vocation, namely the running of various types of schools and dormitories. The Salesian Society is continuing to grow in the described area, now known as the Inspectorate of Don Bosco, with its base in Wrocław.

KEYWORDS

Salesians, Lower Silesia, education, parish ministry

KS. JAN PIETRZYKOWSKI SDB – profesor doktor habilitowany, wykładowca w Instytucie Historii na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, wykładowca historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą oraz dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Warszawskiej w Warszawie. Zajmuje się dziejami zakonów w Polsce, historią Towarzystwa Salezjańskiego i rozwojem misji salezjańskich. Jest autorem czterech książek i ok. 90 artykułów naukowych.

REV. JAN PIETRZYKOWSKI SDB – professor, PhD, lecturer at the Institute of History at the Faculty of Historical Sciences of Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, lecturer in Church history at the Salesian Society Higher Seminary in Łąd nad Wartą and director of the archives of the Warsaw Inspectorate (province) of the Salesian Society in Poland. He deals with the history of religious orders in Poland, the history of the Society of Saint Francis de Sales and the development of Salesian missions. He is the author of four books and some 90 scientific articles.